

Fanarmagyar

A nemzet a szociálintropológia meghatározása szerint: képzelt politikai közösség. Az állam? Egy ennél is megfoghatatlanabb entitás: adott (?) embercsoport(ok) közös kormányzattal rendelkező közössége, meghatározott földterületen elkülönülő társadalmi szervezet. Forma, keret, amit meg kell tölteni tartalommal. Mi tölti meg tartalommal? A nemzet? Brr! Na, látják, az állam már helyből egy problémahalmaz. Hát nekifutásból?!

Hogy tudnék ellenérzések nélkül közelíteni e témához én, kinek gyermek-kora a román kommunizmus legsötétebb szakaszára (1970–1980-as évek) tevődött, amikor megismerkedvén az „állami szervek” titokzatos és félelmet keltő fogalmával, kezdetben azt gondoltam, vesékre, szívekre, netán belekre (vö.: bélsár) kell gondolni, mígnem apám felvilágosított: az állami szerv egy f.sz. Láttam rajta, röstell, hogy ki kell mondania előttem e fallikusságában erős jelképiségű szót, de szükségét érezte, hogy idejében tisztázza a tényállást. Akkor és ott az állami szerv a milicistát és a szekust, vagyis a belügyes állambiztonságit jelentette, aki számunkra csakis ellenség lehetett. Kinek szemében mi csakis ellenségnek számíthattunk. Vagy minimum gyanús elemnek. Mert kisebbségi magyarnak mertünk születni a román nemzetállamban. Az állam akkor tehát a fő mumus volt, extrémebb, mint egy hétfejű sárkány. Gyerekként egy ideig azt hittem, a felnőttek nem félnek semmitől. Aztán láttam, az államtól ők is. Vagyis az állam igen-igen félelmetes. Amitől félünk, attól menekülünk, azt elutasítjuk, negatív érzéseinket pedig megpróbáljuk kompenzálni. Mivel? Például, hogy titokban (és csakis titokban!) szidjuk. Egyelőre ennyit a f.szról.

Nem hangsúlyoztam, de gondolom, nyilvánvaló, hogy eme szervek egytől egyik románok voltak – itt, a Székelyföldön. Így bennem kezdett kialakulni az az érzés (és tudom, nem voltam egyedül ezzel), hogy az állam az övék. Mi csak púp vagyunk a hátukon, legszívesebben eltüntetnének a föld felszínéről. És állambácsi tényleg közel állt ahhoz, hogy ezt nyélbe üsse. De elérkeztünk 1989-hez, amikor megváltozott az állam formája (most már tudjuk, a tartalma nem). Demokrácia következett vadkapitalizmussal: a lényegét nem értettük, meg is ittuk

a levét. Közben az iskolában megismerkedtem a Napkirály híres kijelentésével, hogy „az állam én vagyok”, és nagyon tetszett, mert a korábbi megfoghatatlan, absztrakt lózungok helyett valami nagyon is konkrét, kézzel fogható volt. Ilyennek kellene lennie az államnak, gondoltam. Igaz, hogy a kijelentésnek kissé diktatúra-utóíze volt, ami a diktatúrából alig kiszabadultan visszatetszést is keltethetett, de 1990–93 között olyan zűrzavart éltünk meg demokrácia címszó alatt (jellemző, hogy utólag átmeneti időszakként határozzák meg a történészek ezt a pár évet), hogy sokan azt gondolhatták, ennél már egy szolid diktatúra is jobb. (Utólag visszatekintve, a fő gond az volt, hogy azt hittük, a demokráciába csak úgy bele lehet csücsülni, holott abba csak beleszületni lehet, vagy megtanulni. Jó lett volna szervezni holmi demokrácia-tanfolyamokat, de a korlátlan szabadság mámorában miért épp tanulni akart volna az istenadta nép?)

Aztán eltelt pár év, 1995-ben, a középiskola elvégzése után Bukarestbe mentem egyetemre. Itt Székelyföldön mondta mindenki, hogy meg vagyok örülve, oda székely ember csak akkor menjen, ha majd útlevéllal kell, de én ifjonti hetykeségemben úgy gondoltam, meg se kottyán nekem egy ilyen állami kirándulás (szegénylegény, vándorbot, Üveghegy, hétfejű sárkány, nuku táltos paripa). Nos, megérkeztem a bukaresti egyetemre (magyar–német szakra), s minő meglepetés, a főépület zárva volt: a román egyetemisták tüntetést szerveztek az állam ellen... Nem nagyon értettem, miért akarnak ezek tüntetést szervezni a saját államuk ellen, de azért csatlakoztam. Ne kérdezzék, nem emlékszem, konkrétan miért folyt a sztrájk, azóta már annyi mindenért sztrájkoltunk, hogy hovatovább az az érzésem, az állam csak azért kell, hogy legyen, ami ellen sztrájkoljunk (szóval, ha nehezen is, de megértettem a demokrácia lényegét). Szóval, csatlakoztam. Amint kiderült, nem kellett volna. Ezt szemrehányóan mondták meg azok, akik a tüntetést szervezték. Ők sztrájkolhatnak az állam ellen, mert az övék, de én nem, mert én... én csak – rendszerváltás ide vagy oda, továbbra is – megtúrt elem vagyok (bozgor stb., ne menjünk bele).

Ekkor megértettem, hogy ilyen is van: mi az államé vagyunk, de ez az állam nem a mienk. Aztán, ahogy kezdtem jobban megismerkedni többségiekkel (német szakon a kollégák mind románok voltak), kezdtem rájönni, hogy nem teljesen ördögtől valók, s hogy ők sem lojálisak a náció-szituációhoz mindenáron, s így kicsit szimpatizálni is kezdtem az ők efféleképpen értelmezett államával. Apropó, azóta is volt alkalmam ezt megtapasztalni: a románokkal olykor jobban megértem magam, mint az anyaországi magyarokkal. A nemzetiségi szembenállás ugyan adott (de jelentősége jó esetben minimalizálódik), mint ahogy a nyelvi korlát is (mgj.: elég jól beszélem az állam nyelvét), de van közös tapasztalati világ, azonosak a referenciáink. Ezzel szemben, ha egy anyaországgal kerülök egy helyre, olykor az az érzésem, egy nyelvet beszélünk, mégsem értjük egymást, mert annyira eltérő realitásban élünk, annyira másak a referenciáink (nem mintha nem volna reveláció az, hogy a nyelv csodája révén mégiscsak működni kezdenek a dolgok; nem mintha nem éltem volna át körükben az összetartozás felemelő érzését).

Apropó, Bukarest és román évfolyamtársak: másodéven egy lepukkant kollégiumban négy román fiúval laktam együtt, pontosabban mondva, egyikük moldáv volt, aki ugye román, de kicsit orosz is. Határon túli román. Helyzetét látva, egyhamar leszűrtem a konzekvenciát, hogy határon túli magyarnak lenni nem túl áldásos állapot... Ugyanakkor „megnyugtató” volt látni, hogy más nemzetek/államok is ugyanilyen skizoid helyzetben vannak (mondhatni a kontinens majd mindegyik országa: ezt termelte ki a modern Európa), hogy nekik is vannak embereik a határaikon túl, akik az övék is meg nem is, hogy ezek az emberek úgy érzik, az állam az övék is meg nem is – tehát nem csak a magyar van ilyen faramuci helyzetben. Mondanom sem kell, hogy ezzel a moldáv fiatalemberrel barátkoztam össze a legjobban, összekötött a senkiföldje-tudat. Ő úgy érezte, képtelen jó románná válni, ugyanakkor azt is megsejtette, moldáv identitás nem igazán létezik, a másik opció tehát az orosz... (Ebben az időben Románia még komolyan dédelgette azt az álmot, hogy Moldáviát annektálja). Hozzá képest az én helyzetem sokkal tisztább, ergo könnyebb volt, mert én magyarnak éreztem magam, a Magyarországhoz való tartozás kínja, vágya nélkül.

Bukarestben még egy erősen jelképes benyomással gazdagodtam, mely számomra az állam és a posztkommunista demokrácia működését is modellezte: a kollégium négyzet alakú épülete egy belső udvart zárt közre, melyre az ablakokból unzsényr kidobálták a szemetet az egyetemisták, az eljövendő értelmiség, ugyebár (állítólag 1989 előtt ez nem volt így, a hevenyészett rendszerváltás után szoktak rá efféle úri gesztusokra a kollégisták). Hegyekben állt a szemét az udvaron, szemmel láthatóan senkit sem zavart. Azaz, a földszinti lakókat – köztük minket – mégis, mert ha az emeletéről a szemetet nem kellő lendülettel dobták, akkor az – vagy annak egy része, többnyire a leve – a mi ablakainkon landolt (a szemétszagot elviseltük, azt már nehezebben, hogy a lemoshatatlanra koszolódott ablakon egy idő után már nem nagyon jött be fény). Nos, egy ízben megkerestük a kollégium vezetőségét, változtatna már valamit az áldatlan állapotokon. Az adminisztrátor széttárta a kezét: az ő kötelessége a kukákból elszállíttatni a szemetet, és ezt meg is teszi (könnyű dolga volt, a kukákban jóval kevesebb szemét gyűlt, mint az udvaron), azon túl nem foghatja minden egyetemista kezét... Így van, állambácsi nem vezethet kézen fogva... Az eset úgy zárult, hogy kissé reményvesztetten megkérdeztük: közmunka, önkéntes szemétszedési akció? Mire az adminisztrátor: az nem az én dolgom, szervezzétek meg ti, fiúk! És milyen igaza volt: az államnak nem kell cselekednie helyettünk. (De nem árt, ha teret, keretet biztosít a cselekvésünknek.)

Nemsokára aztán a magyar államisággal is találkoztam, mégpedig úgy, hogy ő jött hozzám. Talán 1998-ban, harmadéves egyetemista koromban a tusványosi szabadegyetemen, Orbán Viktor beszéde formájában. Mert ilyen nemzet vagyunk mi, ilyen államokkal: Magyarország miniszterelnöke Romániába jön, hogy meghatározza a magyar politika irányvonalát. Állami skizofrénia, nem? Nem! Nos, Orbán szimpatikusnak tűnt, ugyanakkor nagyon távolinak.

Vagyis nem az enyémmek. Újabb skizoid helyzet: amelyik államban élek, annak igazából nem kellek, amelyiknek esetleg kellenék (?), az de jure nem az enyém. Mert én már akkor tudtam, amikor Erdélyből boldog-boldogtalan rohant Magyarországra vagy kitelepedni vagy legalább egy kis vendégmunkára, hogy én itthon szeretnék maradni. (Most így mondanám: inkább ne legyen államom, de szülőföldem igen!). Ugrunk az időben, következik a 2004. december 5-ei magyarországi népszavazás a határon túliak jogállásáról, amely érvénytelen maradt az alacsony részvétel miatt. Ha mi nem kellünk nektek, ti sem kelletek nekünk, mondták akkor az erdélyiek dacosan, mert hát mi sem természetesebb, mint hogy a kétféle magyar ezt mondja egymásnak. (Az is milyen, hogy igazából hatféle magyar van: ugye, az ötágú síp, plusz a globális diaszpóra, s ezek valahogy az istennek se akarnak egy dallamot fújni.)

Aztán a másik, amitől feláll a szőr a hátamon: a határon túli magyar. Persze, tudom, ez csak egy absztrakció, a bürokrácia bükkfanyelvének vadhajtása, mert hát kategorizálni kell a dolgokat. Magyarországi perspektívából én határon túli vagyok, de a saját perspektívámból?! Prüszkölt is mindenki a kifejezés hallatán, ha jól emlékszem, Kányádi azzal rendezte le magának az ügyet, hogy ő nem határon túli, hanem határtalanul magyar. De akkor jön a következő: anyaország. Mert milyen anya az, amelyik, ugye...? Persze, tudjuk jól, hogy nem önszántából, ilyet sose tenne, de azért mégis ott van a kérdőjel.

Pedig ez már régi mese, a párizsi palotaügy óta – melynek folyamodványa az, hogy az államra most is úgy gondolok, ahogy – eltelt 100 év. Száz. Ennyi éve van nekünk, erdélyieknek egy (megcsonkított) magyar anyaországunk és egy román apaországunk (vö.: patrie – pater stb.). Szép kis házasság, nemde? S itt vagyunk mi, a közön, a fattyai (ld. még: bitang, szerelemgyerek stb.)

A skizofréniát pszichiáterek próbálják gyógyítani (többnyire sikertelenül). De mi van akkor, amikor egy egész nép kerül skizofrén helyzetbe? Ne legyenek illúzióink: a trianoni döntés revidálására sosem kerül sor. Nekünk kell kitárlnunk magunkat újra, nekünk kell megtanulnunk együtt élni ezzel a tudattal, kitermelni – ad abszurdum – valami jót is belőle. Vidáman, dalolva (ld. még: szívesen, hogyha muszáj).

Na, de hagyjuk az egész (egész? vagy törött?) nemzet nevében való beszédet: anakronisztikus az már. Hadd beszéljek tovább a primer és privát állami nyomorúságomról.

Huszonévesen, szinte felnőttként újságíró lettem, s azon kaptam magam, hogy elmerülök a napi politika slamasztikájában, hogy publicistaként vállalom kell az államról való beszéd nyűgét határon innen és túl. Próbáltam tisztán látni, elemezni. Szakirodalom mentén teoretizálni. Azt látni és láttatni, hogy az állam olyan értelemben is fikció, hogy valóság tartalommal nem a nemzet tölti meg, hanem a mindenkori kormány. Vagyis az állam egy változékony, kiszámíthatatlan valami. Csupán keret a társadalom működéséhez? Vagy állam nélkül egyáltalán nincs társadalom se? Melyik volt előbb: a társadalom vagy az állam? Az államnak érdeke egy jó társadalom működtetése, a társadalomnak

érdeke, hogy az állam jól működjön: és mégse működik jól?! Kérdéseim vakon visszhangzottak, ezt megállapítván, életem egy következő fázisában a József Attila-s „könyöklök és hallgatok” attitűdöt terveztem felvenni. De rá kellett jönnöm: nincs könyöklő. És a hallgatás is beszédes.

Aztán újabb revelációként hatott rám a felismerés, hogy jelképesen én magam is fanarióta vagyok, Fanar állampolgára. Hisz Romániában a jogállamiság alapjait a fanarióta uralkodók szilárdították meg, a fanarság, a janicsárság ma is jellemzi Romániát, amely 1920-ban oly szerencsésen kormányozta át Erdélyt a saját felségvizeire (sarkosabban fogalmazva: Európából a Balkánra). Jó román (állampolgár) nem lehetek, de fanar igen. És kisebbségiként fanarabb vagyok a románságnál. (Ne mélyüljünk el ebben, de már miniszternelnök-helyettest is adott a magyarság Romániának). De ha már fanar vagyok, akkor talán jó magyar (állampolgár) sem lehetek. Csak fanarmagyar. Fanyarmagyar. Kényszerromán, érdekmagyar, egyik se.

Ezért is voltak fenntartásaim például a könnyített honosítással szemben. Ezért vártam ki, ezért odáztam fanarmagyarságom megpecsételését. Végül csak letettem az esküt, de a pillanatnyi felemelő érzés mellett végig ott munkált bennem a számítás, az érdek aljassága. Azzal nyugtattam magam, hogy anyáért teszem (aki 1944-ben magyar állampolgárnak született, de most nem volt hajlandó kérni az újrachonosítást – vajon miért?), és a három gyermekemért. De még így is csorbulva éreztem a gesztus szimbolikusságát. Ezt százévnnyi fanariótság sem tudta kiölni belőlünk: fontosak számunkra a szimbolikus gesztusok, de lám, minő faramuci helyzet: e kettős seholságban már szimbolikus gesztusokat sem tudunk gyakorolni anélkül, hogy valamelyik fél (vagy mi magunk) meg ne kérdőjelezné e gesztus szimbolikus voltát...

Magyarország népe több ízben kifejezte a határok fölötti nemzeti összetartozást. Egyszerű emberek, művészek, politikusok. Az első kategóriáét értékeltem, a másodikét megtapsoltam, a harmadikéban azonban óhatatlanul is kételkedtem, hátsó szándékokat sejtve. Ha nem voltak, akkor is. Ez a bizalmatlanság pedig árkokat ás, elszigetel. A csonkaországi magyar nemzeti identitásában az elvesztés, a csonkítás élménye miatt van furcsa szinkópa, az enyémben az elcsatoltság, a magára hagyottság miatt (megj.: ez a furcsa szinkópa már szervesen beépült azonosságtudatunkba). S a világ szerint mindezt magamnak köszönhetem, nemzetem (mely csak részben az enyém) struccpolitikájának. Vétkes vagyok hetedíziglen, őszövétségi mintára. De azért, köszönöm szépen, megvagyok. Nyelvemben élek stb. Trianontól, kommunizmustól, határoktól függetlenül. Ez az én alternatív sikertörténetem. Nem várok sokat, csak, hogy élni hagyjanak, és én élni fogok. Igen, magyarul is. Ezt az államnak is megígérhetem. Igen, mindkettőnek – is.